

Kelemen Roland

A katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bűnvádi perrendtartás és annak módosításai tükrében

„A katonaság különös természete, mely a szigorú fegyelemben nyilvánul egyrészt, a katonai rend külön szelleme, mely a becsületnek a polgári becsulettől eltérő felfogására vezet másrészt, külön katonai büntető-törvénykönyv, külön katonai büntető hatóságok felállítását teszi szükségessé.”¹

Az első katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényünket Hazai Samu honvédelmi miniszter a „haderő-törvénycsomag” részeként nyújtotta be a törvényhozás elé. A törvénycsomag magába foglalta a véderőtörvény, a honvédségről szóló törvény, a közös haderő és a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvények javaslatait. Mind az Országgyűlésben, mind a közéletben óriási vitákat kavartak a törvénytervezetek, amelyeket főként a véderőtörvény generált. Ennek egyik oka, hogy a törvény első szakasza² kimondta, hogy a hadkötelezettség általános és személyesen teljesítendő kötelezettség. Ellenzői kiemelték, hogy míg a honvédelmi kötelezettséget általánossá tette volna (és tette is) a törvényjavaslat addig Magyarországon a választójog erősen korlátozott volt. A vita országos méretűvé szélesedett ki, Budapest utcáin tüntettek ellene, a vármegyék feliratokkal³ fordultak a

¹ Balogh Arnold: *A francia katonai igazságszolgáltatás reformja*. In *Jogtudományi közlöny* 1902/48 szám 408.o.

² 1912:30. törvénycikk a véderőről.

³ Győr vármegye felirata, amellyel támogatta Budapest székesfőváros és Kis-Küküllő vármegye feliratait, amelyben a választójog reformját kérték (általános, titkos, egyenlő) – GyMS levéltár Győr vármegye Törvényhatósági Bizottság Közgyűlési jegyzőkönyve 1912 IVB 402a/35 203. bejegyzés.

törvényhozáshoz. A kormányzó párt maga is küzdött a bécsi udvarral, hogy az eljárás nyelve minden olyan esetben a magyar lehessen, ahol az eljárás alá vont nem beszéli a német nyelvet.

A törvényjavaslatok közül a legkevésbé vitatottak a bűnvádi perrendtartásról szóló tervezetek voltak, mivel - ahogy arra a honvédségre vonatkozó tervezet indokolása is kitért - ekkor Magyarországon a katonai bűnvádi pereket a Mária Terézia korabeli perszabályok alapján folytatták le. Vagyis „*az 1912. évi XXXII. tc. és 1912. évi XXXIII. tc. megszüntette az 1700-as évek vége óta fenntartott nyomozóelví eljárást, és a polgári büntető eljáráshoz tette hasonlatossá a katonai büntető perrendet.*”⁴ felismerve aényt, hogy „...*a XVIII. századi alapelveken (titkosságon, írásbeliségen) nyugvó inkvizitórius katonai büntető perrendtartás már nem felelt meg a kor jogi felfogásának.*”⁵ 1912. évi XXXII. törvénycikk új, a hadsereg szervezetéhez igazodó, ezáltal állandónak mondható igazságszolgáltatási szervezetet hozott létre, melyek élén a Kúriával azonos szinten lévő legfelső bíróság állt.

Tanulmányomban az 1912-es törvények által létrehozott igazságszolgáltatási rendszert kívánom bemutatni az általános és különös bíróságokat külön-külön fejezetben. Beépítve azokat a módosításokat, amelyek a rendszert 1939 végéig alakították. Korszakhatárként kezelem 1939-et mivel az ezt követő évtizedben olyan mérvű változásokat vezettek be ezen területen⁶, melyek csak

⁴ Farkas Ádám: *Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története*. In Sulyok Gábor (szerk.): *Optimi nostri Dijnnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2009*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2009., 127. o.

⁵ Hautzinger Zoltán: *A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története*. In *Jogtudományi közlöny* 2007/6. szám, 272.o.

⁶ Röviden áttekintve ezeket a változásokat: 1941. október 28-án felállították a Vezérkari Főnök Bíróságát, amelynek feladata az állam elleni bűncselekmények megtorlása katonai és polgári személyek cselekményei esetén egyaránt. 1944-ben az 1410/1944. és az 1420/1944. számú miniszterelnöki rendeletek átszabályozták és jelentősen kiszélesítették a hadrakelt seregek eljárását, hatáskörét. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány

önálló tanulmányban dolgozhatóak fel megfelelően. Tanulmányom írása során, a csekély mennyiségű szakirodalmi források miatt főként az adott kor jogszabályait, miniszteri indokolásait használtam fel.

1. 1912-1939 közötti katonai bűnvádi igazságszolgáltatás általános rendszere (békebeli rendszer)

A századfordulóra már mindenki számára világossá vált, hogy szükséges lenne újraszabályozni mind a katonai büntetőjogot, mind pedig a katonai büntetőeljárás jogot. Az anyagi jogot az 1855-ben császári nyílt parancssal hatályba léptet, osztrák Militar-Strafgesetz szabályozta. A törvény erősen kazuisztikus, „... *büntetési rendszere meglehetősen idejétmúlt (lásd: felkoncolás, megtizedelés, gúzsbakötés stb.) még a maga korához viszonyítva is.*”⁷ Ennek ellenére a kódex 1931-ig hatályban maradt Magyarországon.⁸ Persze az eljárásjog reformjának időszerűségét sem lehetett vitatni, hiszen az egyes katonai büntetőeljárásokat a Mária Terézia által 1754-ben kibocsátott Militarjustiznorm és 1768-as Theresianische Peinliche Halsgerichtsordnung szerint folytatták le.⁹ E törvény alapelve a bírói felsőbbbségi jog volt, amely alapján a laikusokból álló bírói testület az ítéletet a gyakorló parancsnok nevében hozta. A vizsgálóbíró, a

81/1945. számú rendeletével életre hívta a népbíróságokat, melyek katonai személyek felett is ítéleztek. Egyes katonák által elkövetett cselekmények csak ezen bíróságok hatáskörébe tartoztak (pl. hűtlenség, háborús és népellenes bűntettek). 1945-ben módosították a haditörvényszékek összetételére vonatkozó szabályokat is. 1946-ban megszüntették a legfelsőbb honvéd törvényszéket. 1948-ban az új katonai büntető törvénykönyv elfogadásán túl újraszabályozták a katonai igazságszolgáltatás teljes rendszerét.

⁷ Farkas Adám: *A katonai bűncselekmények dualizmus kori törvényi szabályozásának áttekintése*. In *Diskurzus* 2011/2. szám 35.o.

⁸ 1912-ben azért mert a birodalmi haderőre egységes büntető törvénykönyvet kellett alkalmazni, később pedig a történelmi helyzet nem tette lehetővé új katonai büntetőtörvénykönyv megalkotását.

⁹ Jilly László: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban*. In *Magyar Katonai Szemle* 1943/1. szám, 3.o.

vádló, védő, a szavazó bíró egy személyben összpontosult. Perorvoslatra csak a törvényben meghatározott kivételes esetekben volt lehetőség, amelynek az ítéletre halasztó hatálya nem volt. Az eljárás titkos és írásbeli volt, védőt nem vehetett igénybe a terhelt.¹⁰ Hazai Samu honvédelmi miniszter a közös hadsereg bünvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslat indokolásában ezt úgy fogalmazta meg, hogy „*kibocsátásának idején a Mária Terézia-féle büntető perrendtartás kétségkívül jelentékeny törvényalkotás volt, amely az akkori jogtudomány követelményeivel gondosan számot vetett. Időközben azonban a perjogi tudomány jelentékeny haladást tett... Az eljárásnak a 18. században fennállott alapelvei nem felelnek meg többé mai jogi felfogásunknak. Kétségbe nem vonható tényként kell tehát elismerni, hogy a Mária Terézia-féle büntető perrendtartáson nyugvó katonai büntető eljárás reformra szorul.*”¹¹

Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek által szabályozott eljárás alapját a szóbeliség és a közvetlenség elvei jelentették. A vádló, a vizsgáló és az ítélelbíró személye elkülönült. A bünvádi üldözés joga az illetékes parancsnok kezében volt, azonban csak annyiban, hogy elrendeli-e az eljárás megindítását vagy sem. A védő részvételét meghatározott esetekben kötelezővé tették és általánosan engedték, valamint a tárgyalások fő szabály szerint nyilvánosak voltak. Az ítéleteket a király nevében hozták és lehetőség volt ellenük perorvoslattal élni. Azáltal azonban, hogy 1914-ben¹² még úgy kellett alkalmazni egy akkor modern elveken nyugvó perrendtartást, hogy a büntetés kiszabásánál egy középkorias anyagi kódexet kellett alkalmaznia a hadbírónak, amely a büntetés

¹⁰ Szijj Jolán (szerk.): *A hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriumuma 1802-1991*, elektronikus változat, <http://mek.oszk.hu/01400/01471/01471.pdf> (2013.08.04.), 33-34.o.

¹¹ *Hazai Samu honvédelmi miniszter indokolása a közös haderő bünvádi perrendtartásának törvényjavaslatához*. In *Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai X. kötet*, Budapest: Pesti Könyvnyomda részvénytársaság, 1911. 311.o.

¹² A Honvédelmi miniszter Hazai Samu 1914 július 1. léptette hatályba a közös haderő Kbp.-ét és a honvéd Kbp-t – 7871/1914. HM. rendelet.

lényegét még a megtorlásban látta ellentmondásos helyzetet hozott létre¹³, amely a hadbírók számára nehezen volt kezelhető. Ez az állapot pedig lényegében 1930-ig fennmaradt, de „... az 1930. évi III. törvénycikk esetén már legalább részben prevencióról lehet beszélni, hiszen a büntetési tételek a szükséges szigor megtartása mellett ésszerűsödtek és közeledtek a polgári büntetőjog elvárás rendszeréhez és elveihez.”¹⁴

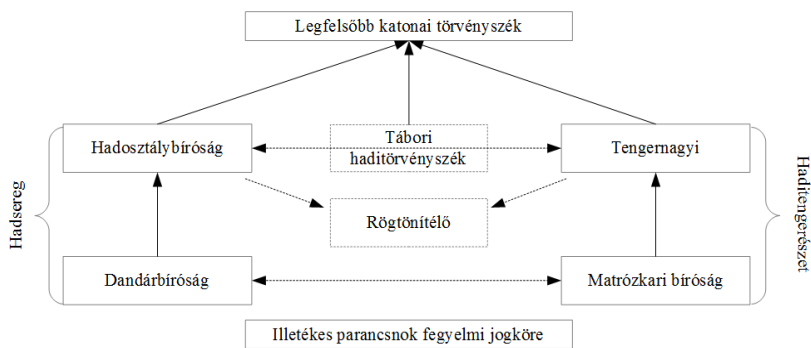
Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek lényegükben megegyezettek, s mint a Honvédség katonai büntető perrendtartása (továbbiakban: Hkbp.) indokolása is rámutat a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvény a közös hadsereg vonatkozó szabályoktól „... csak annyiban tér el, amennyiben tárgyi okok, főleg szervezeti különbségek szükségessé tették.”¹⁵ Mivel a honvédség a véderőtörvény szerint „háború idejében a közös haderő támogatására” volt hivatva ennek okán elképzelhetetlen lett volna, hogy rá alapjaiban eltérő katonai bünvádi eljárási szabályokat alkossanak meg. Eltérést jelentett a közös haderőnél a kettős szervezet, hiszen a törvény elhatárolta a hadsereg és a haditengerészet igazságszolgáltatási szervezetét. Ez teljesen érthető egy olyan szervezetnél, amely egy alap rendszerhez igazodik, ebben az esetben a haderő szervezetrendszeréhez. A hadseregnél két szintet különböztetett meg a törvény: a dandárbírószágot és a hadosztálybírószágot. Haditengerészetnél szintén kétfokú volt a szervezet (matrózkari bíróság és tengernagyi bíróság). A legfelső bírói fórum viszont közös volt mindkét szervezet számára a

¹³ Bővebben lásd: Farkas Ádám: *Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története*, in: Sulyok Gábor (szerk.): *Optimi nostri Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2009*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2009., 125-128. o.

¹⁴ Farkas Ádám: *Jogtörténeti adalékok a büntetőreformáció katonai büntetőjogi kérdéseire*. In *Hadtudomány* 2012/1-2. szám, 120.o.

¹⁵ *Hazai Samu honvédelmi miniszter indokolása a honvédség katonai bünvádi perrendtartásának törvényjavaslatához*. In *Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai X. kötet*, Budapest: Pesti Könyvnyomda részvénytársaság, 1911. 588.o.

legfelsőbb katonai törvényszék. A törvény mind a hadseregek bíróságai mind pedig a haditengerészet bíróságai esetében megengedi, hogy a vele párhuzamba rendelt bíróság fórumaként eljárjon, amennyiben „...a haditengerészet valamelyik illetékes parancsnoka büntetőjogi tekintetben hozzájuk van utalva. Ugyanez áll viszont...”¹⁶ Különleges bíróságként említi a törvény a rögtönítelő bíróságokat és a hadrakelt seregek keretében az igazságszolgáltatást végző tábori haditörvényszéket. Az egyes bíróságokra vonatkozó szabályokat a honvédségre vonatkozó perrendtartás kereteiben vázolom fel, mivel a szabályozás a fent kifejtett okokból nem mutat eltéréseket viszont a későbbi módosítások már csak arra a szervezetre vonatkoznak.

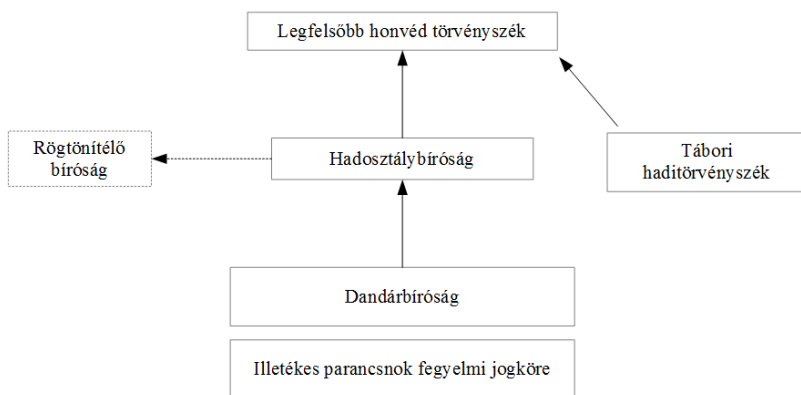

A közös hadsereg katonai büntető eljárásának szervezete az 1912. évi XXXII. tc. alapján

A Hkbp. „békeidős” szervei három szinten épültek fel: a Legfelsőbb honvédtörvényszék, hadosztályi bíróság és dandárbírószék. Rendkívüli bíróság volt a hadosztálybírószékben működő rögtönítelő bíróság és ekként kell említeni hadrakelt seregnél működő tábori haditörvényszékeket, amelyek háború idején végeztek igazságszolgáltatási tevékenységet. Természetesen háborús

¹⁶ 1912. évi XXXII. tc. a közös hadsereg katonai büntető perrendtartásáról 50., 54. §.

időkben is folytattak törvénykezési tevékenységet az állandó jelleggel szervezett bíróságok. Az első nagy világhégés előtt frissen felállított rendszernek hatalmas kihívásokkal kellett megküzdenie, amit – a fent már említett szabályozási visszasságokon túl – a háború alatt a bíróságok elé állított terheltek száma érzékeltet leghatásosabban, hiszen számuk legalább 3 millió volt.¹⁷ Ezt a mennyiséget öt-hatszáz tényleges és nem sokkal több tartalékos hadbíró látta el.¹⁸

A honvédség katonai bünvádi eljárásának szervezete
az 1912. évi XXXIII. tc. alapján

A bírósági rendszer bemutatása előtt meg kell említeni az illetékes parancsnok fegyelmi jogkörét, amely a katonai igazságszolgáltatás alapját jelentette. Olyan vétségek (kihágások) esetén mellőzhetővé tette a bírósági utat, ahol „... az alkalmazandó büntetési tétel csupán pénzbüntetés vagy oly szabadságvesztés büntetés, a melynek legnagyobb mértéke hat hónapot, legkisebb

¹⁷ Levente Nándor, Cziáky Ferenc: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban.* In *Magyar Katonai Szemle* 1942/11. szám, 9.o.

¹⁸ Levente Nándor, Cziáky Ferenc i.m. 1942. 9.o.

*mértéke pedig egy hónapot meg nem halad.*¹⁹ Később ezt a szabályt az 1930. évi III. törvénycikk 4. § bekezdése akként módosította, hogy szabadságvesztés büntetésnél már csak a hat hónapot meg nem haladó szabályt alkalmazta. Az illetékes parancsnoknak ezen jogkör gyakorlásától a katonai fegyelmi fenyítő szabályokban meghatározott esetekben tartózkodnia kell a végrehajtási rendelet²⁰ megfogalmazása szerint azért, mert „*a megtorlás katonai szempontból nem mutatkozik kielégítőnek.*”²¹ Az illetékes parancsnok jogköre volt még eldönteni indít-e bűnvádi eljárást vagy sem, ennek okán a törvény taxatíve meghatározta kit tekint illetékes parancsnoknak. Dandárbíróóságok esetében erre a honvéd dandárparancsnok volt a jogosult, míg a hadosztálybíróóságoknál a (1) honvéd hadosztályparancsnok, (2) a honvédkerületi parancsnok vagy (3) a honvédség főparancsnoka.²²

A bírósági hierarchia alján a dandárbíróóságok helyezkedtek el, melyeket a király rendeletével állította és oszlatta fel, rendszerint a dandárparancsnokság állomáshelyein. Határozatot hozhatott „*mindazon vétségekre (kihágásokra) nézve, amelyek az alkalmazandó büntetési tételhez képest legfeljebb hat havi egyszerű vagy szigorú fogsággal, rangvesztés mellett vagy a nélkül, vagy csupán pénzbüntetéssel, avagy csupán rangvesztéssel sújtandók, ha a tettes nem tiszt vagy hasonló állású egyén.*”²³ Tehát e bíróságok akkor járhattak el, ha az illetékes parancsnok úgy ítélte meg, hogy a fegyelmi büntetés ezen kisebb súlyú büncselekmények esetén nem alkalmas a kívánt cél elérésére vagy az ott megfogalmazott tilalmak alá tartozik. Ezen bíróságok valódi súlyát mutatja még az is, hogy

¹⁹ 1912. évi XXXIII. tc. a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról 2. §.

²⁰ 1912. évi XXXIII. tc. 495. § A jelen törvény végrehajtásával a honvédelmi, az igazságügyi és a belügyi ministerek, Horvát-Szlavonországokban a honvédelmi minister és Horvát-Szlavon- és Dalmátországokban a bánja biztatnak meg.

²¹ 1914. évi 7734/HM rendelet a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXX. tc. végrehajtásáról 2. §.

²² 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 27-28. §.

²³ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 20. §.

tiszttel kapcsolatos ügyben nem hozhatott ítéletet. A dandárbíróóság egy vezetőjévé kinevezett honvéd igazságügyi tisztből és mellé a bíróság ügyforgalma szerint rendelt egy vagy több honvéd igazságügyi tisztből állt. Vizsgálótisztként és tárgyalásvezetőként csak igazságügyi tiszt járhatott el, vagyis maga a bíróságvezető vagy az ő általa kijelölt a bíróságra beosztott másik igazságügyi tiszt. Az ítélőbíróóság (haditörvényszék) három bíróból állt: (1) katonaaállományú alezredes vagy őrnagy, mint elnök; (2) katonaaállományú százados, mint ülnök; (3) tárgyalásvezető.²⁴

A hadosztálybíróóság a dandárbíróóság fellebbviteli fóruma volt, valamint hatáskörébe tartoztak büntettek és mindazok a vétségek (kihágások), amelyek az alkalmazandó büntetési tételnél vagy a tettes személyénél fogva a dandárbíróóságok hatásköréből ki voltak véve. A király volt az, aki rendeleti úton létrehozta ezeket a hadosztályparancsnokság állomáshelyén. Az ítélőbíróósága (haditörvényszék) tárgyalásvezetőből és négy katonai állományú tisztből állt, akik közül a legmagasabb rendfokozatú és rangú tiszt volt az elnök. Ítélobíróósága a következők szerint épült fel: „(1.) ha a vádlott legénységi egyén vagy rangosztályba nem sorozott havidíjas: egy törzstiszt, két százados és egy főhadnagy; (2.) ha a vádlott tisztjelölt vagy honvéd tisztviselőjelölt, alantas tiszt vagy százados; egy ezredes vagy alezredes, egy őrnagy és két százados; (3.) ha a vádlott őrnagy: egy ezredes, egy alezredes és két őrnagy; (4.) ha a vádlott alezredes: egy vezérőrnagy, egy ezredes és két alezredes; (5.) ha a vádlott ezredes: egy vezérőrnagy és három ezredes; (6.) ha a vádlott vezérőrnagy: egy altábornagy és három vezérőrnagy; (7.) ha a vádlott altábornagy: egy gyalogsági tábornok (lovassági tábornok, tábornaszernagy) és három altábornagy.”²⁵ Ha a terhelt magasabb rendfokozatú tiszt volt, akkor a király jelölte ki azokat a katonaaállományú tiszteket, akik bíróként kötelesek voltak közreműködni. Ha a vádlott honvédorvos, honvédtisztviselő vagy csendőrszámvivő, esetükben a törvényszéket a fenti szabályok

²⁴ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 50-53.§.

²⁵ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 55.§.

alapján kellett megalapítani, de a két legalacsonyabb rangú katonaaállományú tiszt helyére „*illető tisztikar két tagja vagy két, lehetőleg a vádlott szolgálati ágához tartozó oly honvédtisztviselő hívandó meg, akik azokkal a tisztekkel, a kiknek helyettesítésére hivatva vannak, egyenlő rendfokozatúak.*”²⁶ Honvéd lelkész vagy igazságügyi tiszt ellen folytatott eljárásban, a bíróság összetétele annyiban változott a fentiekhez képest, hogy a legalacsonyabb rangú tiszt helyére a terhelten azonos rendfokozatú igazságügyi tisztet kellett hívni.²⁷

A katonai büntetőbíráskodás legfelső szintű bírósága a legfelsőbb honvéd törvényszék volt, amelynek alá volt rendelve a honvédség összes bírósága. Székhelyét a király határozta meg, elnökét és alelnökét a király nevezte ki. Az elnöknek csak magasabb rendfokozatú tábornok volt kinevezhető. Hatáskörébe tartoztak a hadosztálybíróságról fellebbezett ügyek, a semmisségi panaszok elbírálása, valamint a törvény által hatáskörébe utalt egyéb határozatok és ügyek.²⁸ Belső szolgálatát a vezető tanácselnök vezette. A vezető tanácselnököt, tanácselnököket, a tanácsosokat csak honvéd igazságügyi tisztek állományából nevezhette ki a király. Főszabály szerint társas tanácskozást követően tanácsban hozta határozatait a koronaügyész meghallgatása után. A tanács a következő összetételben tárgyalt és hozott határozatot: (1) ha a legfelsőbb honvéd törvényszék elnöke elnökölt, akkor mellette két katonaaállományú tábornok vagy ezredes, egy tanácselnök, három tanácsos vett részt; (2) amennyiben tanácselnök elnökölt akkor mellette négy tanácsos vett rész az ítélezésben. Teljes ülés összehívása akkor volt kötelező, ha valamely tanács egyes jogkérdésben egyik tanács vagy teljes ülés korábbi határozatától el kívánt térni. A teljes ülés akkor volt határozatképes, ha a legfelsőbb honvéd törvényszék valamennyi tanácselnökének és tanácsosának legalább kétharmada jelen volt és mellettük négy katonai állományú

²⁶ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 56.§.

²⁷ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 54-60.§.

²⁸ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 22.§.

tábornok vagy ezredes részt vett a ülésen. A teljes ülés döntése kötelező volt, arra a tanácsra nézve, amely kikérte állásfoglalását.²⁹

A katonai bünvádi eljárásban a vádat a polgári bünvádi eljáráshoz hasonlóan az ügyész képviselte. Dandárbíróságoknál ezt a feladatot az ügyészi tiszt látta el, akit az illetékes parancsnok jelölt ki a katonaaállományú honvédtisztek állománycsoportjából. A kizárás szabályait is rögzíti a törvény, mely során kimondja, hogy ügyészi tiszt megbízatása idején nem lehet ítélőbíróság tagja vagy védő. A hadosztálybíróságoknál a honvéd ügyész volt a vádló, akit a király nevezett ki, ha törzstiszti rendfokozatot viselt, egyéb esetben pedig a honvédelmi miniszter. Honvéd ügyészt a honvéd igazságügyi tisztek állományából lehetett csak kinevezni. Az igazságügyi tisztek megbízatásuk alatt nem lehettek vizsgálóbírók, ítélőbírósági tagok és védők. A honvéd ügyészek és ügyészi tisztek feladata volt (1) a vád képviselése, ezen túl (2) nyomozás lefolytatása, (3) bírósági nyomozásban részvétel, (4) vádirat benyújtása, valamint (5) perorvoslati eszközök használata. A legfelsőbb honvéd törvényszék mellett a honvéd koronaügyész működött közre, őt és helyettesét a király nevezte ki a honvéd igazságügyi tisztek állományából.³⁰

A Hkbp. által létrehozott szervezett 1925-ig volt hatályban. Gyakorlatban azonban a bíróságok elnevezéseit már egy 1921. február 16-án kelt rendelettel megváltoztatták a dandárbíróság előbb a katonai alsóbíróság majd a honvéd alsóbíróság elnevezést kapta, a hadosztálybíróság ekkor katonai törvényszék lett, később honvéd törvényszék. Ezután a szervezeti átalakítás 1925-ben következett be. Az 1925. évi XIII. törvénycikk megszüntette a dandárbíróságokat és a kizárólag csak ezek személyi állományára, eljárására vonatkozó szabályokat hatályon kívül helyezte, valamint a hadosztálybírószágot honvéd törvényszékké nevezte át.³¹ Csáky Károly honvédelmi miniszter indokolásában kitér arra, hogy a trianoni békeszerződésbe foglaltak miatt az állami szervezetet egyszerűsíteni kell, ami

²⁹ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 61-73.§.

³⁰ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 44-49.§

³¹ 1925. évi XIII. tc. a honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról.

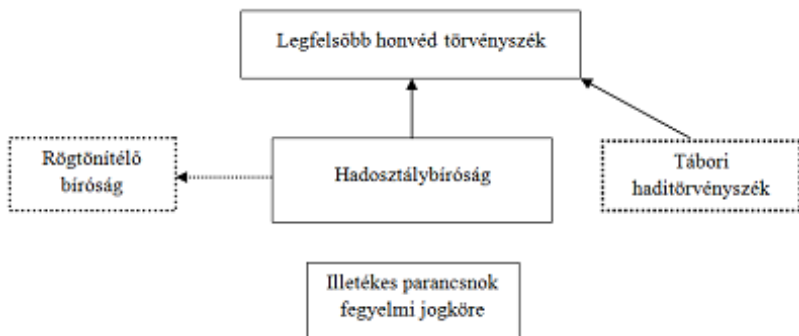
létszámcsökkentéssel jár.³² Kifejtette, hogy a dandárbíróság, mint elsőfokú bíróság felállítása mellett az szólt, hogy az ítélezés ne csak a hadosztálybíróságok székhelyén legyen lehetséges, hanem a terhelt személyek állomáshelyén is, továbbá nagyobb súlyú ügyekben bizonyos eljárási cselekményeket könnyebben lehetett ezáltal foganatosítani. Ez azonban nem valósulhatott meg a világháború miatt mivel ekkortól javarészt a hadrakelt seregekre vonatkozó bíraskodás érvényesült, a hátorszáiban „*pedig a felállított dandárbíróságok közül... csakis a hadosztálybíróságok székhelyén levők folytatták tovább működésüket, a többiek úgyszólván még meg sem kezdett működése pedig a mozgósítással egyidejűleg megszűnt.*”

³³ Ez a helyzet nem változott a háború végeztével sem. Ezt hangsúlyozta Karafiáth Jenő a törvény előadója, amikor kijelentette, hogy „... szükséges egyszerűsíteni a katonai bírósági szervezetet. Ez annyival inkább szükséges, mert a gyakorlatban ma ügysem érvényesülhet a két elsőfokú bíróság.”³⁴ A honvédelmi miniszter indokolása a megszüntetés okaként kiemelte továbbá: (1) a dandárbíróság hatáskörébe tartozó vétségek jórészt Kbp. 2. §-a szerinti fegyelmi jogkörben is megtorolhatóak; (2) a dandárbíróságnál szolgáló hadbírókkal szemben nem volt feltétel a jogi végzettség és, ahogy fogalmazott ez „a gyakorlatban nem vált be”. Az 1925. évi XIII. törvénycikkkel módosított szervezet lényegében 1946-ig állt fenn.

³² A békeszerződés a honvédség maximális létszámát 35 ezer főben állapította meg összehasonlítás céljából 1914-ben 25 ezer volt az újoncok létszáma. – Balla Tibor: *A honvédség fejlődése a századforduló után*. In Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században I. kötet Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*. elektronikus változat: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/53.html> (2013.08.07.) 292.o.

³³ Csáky Károly honvédelmi miniszter az 1925:13 törvénycikkhez írt indokolása.

³⁴ Karafiáth Jenő az 1925. évi XIII. törvénycikk Nemzetgyűlés előtti előadója. In Az 1922. évi Június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója, Harmincegyedik Kötet. Budapest: Az Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1925. 143.o.

A honvédség katonai bünvádi eljárásának szervezete
az 1925. évi XIII. tc. alapján

2. 1912-1939 közötti honvéd bünvádi eljárás rendkívüli szervei

1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek két rendkívüli törvénykezést említett, a rögtönítelő bíróságot, valamint a hadrakelt seregek bíróságát: a tábori haditörvényszéket. A rögtönítelő vagy más néven statáriális bíraskodást az adott szervezet keretein belül alkalmazták, csak az arra jellemező különleges eljárási szabályok miatt kell elkülöníteni az általános rendszertől. A tábori törvényszék azonban mind szervezetében, mind eljárásában, mind pedig az eljárása alá tartozó személyek körében elkülönül a fentebb bemutatott szervektől. Így a továbbiakban ezen két intézményt mutatom be.

Főszabály szerint a rögtönbíráskodást a honvédelmi miniszter rendelhette el. Rögtönbíráskodás kihirdetése nélkül is elrendelhetette rögtönítelő bíróság felállítását a hadosztálybírószághoz utalt illetékes parancsnok, meghatározott bűncselekmények³⁵ esetén, amennyiben

³⁵ Ezek a bűncselekmények a következők: függelemsértés, a zendülés, a gyávaság, a fegyelem- és rendhárbitás, a jogosulatlan toborzás és a kémkedés büntetében, továbbá lázadás, a szökés, az esküvel fogadott

ügy ítélte meg, hogy az alárendelt katonai kötelékre vagy egyénnel szemben szükségesnek tartja. Az illetékes parancsnok diszkrecionális jogkörét csökkentette az 1930. évi III. törvénycikk, azzal, hogy kimondta – a meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén³⁶ – csak akkor rendelhető el, ha „*megzavart fegyelem helyreállítása elrettentő példaadást tesz szükségessé.*”³⁷ Rögtönítelő eljárást az illetékes parancsnok a honvéd ügyészhez intézett írásbeli parancsával kezdeményezhetett, azzal szemben, akit tetten értek, vagy akinek bűnössége „*minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyulni.*”³⁸ Az ügyben határozatot a hadosztálybírósnál összeülő rögtönítelő bíróság hozott, amelynek összetétele megegyezett a hadosztálybírósnál ismertetett haditörvényszék összetételével. Eljárását az illetékes parancsnok utasításának kézhezvételét követően a honvéd ügyész haladéktalanul kezdeményezte, hogy a bíróság fel tudjon készülni akár halálbüntetés azonnali végrehajtására is. Határozatát főszabály szerint félbeszakítás nélküli tárgyaláson hozta meg. A határozatát megküldte az illetékes parancsnoknak, akinek megerősítése után vált jogerőssé, a parancsnok gyakorolta – király felhatalmazása alapján – a kegyelmi jogot. Az ítélettel szemben nem volt helye jogorvoslatnak.³⁹

A hadrakelt seregek ítélkezése a hatályba lépés pillanatától óriási jelentőséggel bírt, hiszen a háború kitörését követően szinte a teljes haderőre ezt a törvénykezési formát alkalmazták, valamint az elfoglalt területek lakosságának bűnvádi ügyeire is, így a korábban említett jelentős ügyteher döntő részében ezen törvényszékek hoztak

katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segélynyújtás, továbbá a lázongás és az elharapózott fosztogatás büntette.

³⁶ A bűncselekmények körét jelentősen leszűkíti függelemsértés minősített esetére, zendülésre, arra felhívásra, rábírásra, katonai őr elleni büntettre és gyávaságra, valamint az gyávaságon kívül, amennyiben emberölés is megvalósul. – 1930. évi III. tc. 42. §

³⁷ 1930. évi III. tc. Élt. 42. §.

³⁸ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 438. §.

³⁹ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 433-450. §

határozatot. Ezért is volt fontos (és jelentős) a új Kbp. , amely ezen a területen tiszta és egyértelmű fogalmakkal dolgozott. A törvény kellő pontossággal határozza meg a hadrakelt sereg fogalmát: „*a hadrakelt sereg számára szóló szabályokat kell alkalmazni: 1. mindazoknál a mozgó parancsnokságoknál, csapatoknál, osztályoknál és intézeteknél, a melyek a hadrakelt sereghez vannak beosztva, a mozgosítási állomás elhagyásának időpontjától leszerelésükig; 2. a hadifelszerelést felvett mindazokon az erődített helyeken, a melyek a működő hadsereg (hadtest) körletében vagy fenyegető ellenségeskedés miatt hadiállapotban vannak. Ily viszonyok kezdetét és végződését az erődített hely parancsnokának közzé kell tennie.*”⁴⁰

A legfőbb parancsnok polgári személyeket is eljárás alá vonhatott, amennyiben a törvényben meghatározott bűncselekményeket⁴¹ követték el. Szintén meghatározta az illetékes parancsnokok személyét is, akiknek az eljárás megindítására vonatkozó jogkörei megegyeztek a korábban felvázoltakkal, ezen parancsnokok voltak: a honvéd hadosztályparancsnok; vár (hadikikötő) kinevezett parancsnoka; a hadtestparancsnok; a hadseregparancsnok; a hadsereg hadtápparancsnokságának főnöke; a hadsereg főparancsnok. Az eljárások sikeres lefolytatása végett az illetékes parancsnok mellé megfelelő számú nyomozásvezetőt és honvéd ügyészt kellett beosztani. Vizsgálóbírószág nem működött hadrakelt sereg mellett, csak ítélő bíróság, azaz tábori haditörvényszék, amely összetételére a hadosztálybírószágokra vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni.

⁴⁰ 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 452. §

⁴¹ „...honvéd büntetőbíráskodás alá helyezhet:

1. oly bűncselekmények miatt, a melyeket e hatalmi körön belül követnek el,
2. tekintet nélkül az elkövetés helyére a jogosulatlan toborzás, az esküvel fogadott katonai szolgálati köteletség megszegésére csábítás vagy segélynyújtás, a kémkedés vagy az ellenséggel való más egyetértés büntette, vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányát, vagy az ellenségnek előnyét célzó egyéb cselekmények miatt, továbbá a katonai behívó parancs iránt engedetlenségre csábítás miatt, vagy ily cselekmények útján elkövetett szigorubban megtorlandó bűncselekmények miatt.” – 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb.. 454. §.

Ezeknek Ugyanazon bűncselekményekre terjed ki a hatásköre, mint a hadosztálybíróságoknak. Eljárást az illetékes parancsnok kezdeményezhette, amellyel egyidejűleg kirendelte az eljáró nyomozásvezetőt, akit a vizsgálóbíró összes joga megilletett. Amennyiben az illetékes parancsnok a vádemelés mellett döntött, ezzel egy időben kijelölte a vád képviselőjében eljáró honvéd ügyészt. A tárgyalások a többi bíróság tárgyalásától eltérően főszabály szerint nem voltak nyilvánosak. A tábori haditörvényszék döntésével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, az ítélet az illetékes parancsnok megerősítésével vált jogerőssé.⁴² Az 1930. évi III. törvénycikk rendeleti szabályozási lehetőséget biztosít az illetékes miniszternek a hadrakelt seregek ítélkezésének tekintetében, a törvény kimondja, hogy *„rendelettel az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében a törvénytől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg.”*⁴³ A törvény nem határozta meg pontosan mire is terjed ki ez a rendeletalkotási hatáskör, csak példálózó felsorolást adott, amit tovább erősített az 1939. évi II. törvénycikk azon szabályozása, hogy *„a minisztérium az eljárás gyorsítása végett a polgári büntető eljárás rendes szabályainak módosításával és kiegészítésével - megfelelő jogorvoslatnak és a védelem elvének gyakorlati biztosítása mellett - különleges eljárási szabályokat állapíthat meg.”*⁴⁴ Levente Nándor a korszak jeles honvéd koronaügyésze ezt elfogadhatónak, sőt szükségszerűnek tartotta, *„... hazánk szűk határai között ugyanis – különös figyelemmel a haditechnika óriási fejlődésére, főleg azonban a légiháború mindinkább növekvő veszélyére – alig lehet elképzelni, hogy a mögöttes országrész az ellenséges támadásoktól teljesen mentes maradjon. Ezért mutatkozik célszerűnek arról gondoskodni, hogy azokon a területeken... egyszerűsített és gyorsított szabályok alkalmaztassanak.”*⁴⁵ A kormány a háború során többször is élt ezzel

⁴² 1912. évi XXXIII. tc. Hkpb. 464-486.§

⁴³ 1930. évi III. tc. Élt. 50. §.

⁴⁴ 1939. évi II. tc. a honvédelemről 160.(2) §.

⁴⁵ Levente Nándor: *Bírósági szövet és eljárás a hadrakelt seregeknél.* In *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 1942/1-2. szám 6-7.o.

a lehetőséggel, azonban vissza csak 1941-ben a Honvédezerkar Főnökének Különbíróóságának felállításával.

3. Összegző gondolatok

1912-re sürgetővé és rendkívül aktuálissá vált a katonai jogalkotás kérdése, egyfelől annak köszönhetően, hogy a „balkáni lőporos hordó” felrobbanása mindenki számára egyértelműen felismerhető közelségbe került. Másrészt mivel sem a honvédség sem pedig a véderő kérdése nem volt megfelelően szabályozva ekkor a Monarchiában, így Magyarországon sem. Harmadrészt orvosolni kellett a katonai igazságszolgáltatásnál tapasztalható áldatlan helyzetet, amelyet a középkorias szabályozás okozott mind anyagi mind eljárásjogi területen. Ekkor esély sem volt arra, hogy új katonai büntetőtörvénykönyvet fogadjon el a törvényhozás mivel annak az egész Monarchiában azonosnak kellett volna lennie, így ezen a téren hatályban maradt az 1855-ös hazánkban császári nyílt parancssal – amit nem mellékesen a magyar alkotmányjog nem ismert el jogforrásként – hatályba léptett Militar-Strafgesetz. Az eljárásjog területén azonban 1912-ben sikerült egy haladó szellemű, polgári eszmékkel átitatott katonai bünvádi perrendtartást megalkotni. Az ebben szabályozott és 1914. július elsejével frissen felállított szervezetnek azonban rendkívül nehéz feladatot kellett megoldani, hiszen az első nagy világégés idején 3 millió terhelt állítottak hadbíróóság elé. Ezek ügyét jelentős részben a tábori haditörvényszékek bírálták el, bebizonyítva, hogy a szabályozás nem csak haladó szellemű, de tökéletesen alkalmazható is volt. Azonban a háború és azt követő évek is világossá tették, hogy a dandárbíróóságok nem életképesek és annak okán, hogy nem szervezték meg azokat, csak a hadosztályparancsnokságok székhelyén nem alkalmasak arra a célra, amiért létrehozták azokat, vagyis a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetői ellen az eljárást ne a hadosztályparancsnokságok székhelyén folytassák le hanem a terhelt állomáshelyén. Ezért a dandárbíróóságokat – amelyek nevét rendeletben már 1921-ben katonai majd honvéd alsóbíróóságra

módosították – 1925-ben megszüntették. A háború során az is világossá vált, hogy éppen a perrendtartás modernsége miatt (is), szükséges új katonai btk. megalkotása, mivel a modern elvekre épülő eljárási szabályokat nehézkes összeegyeztetni egy elavult anyagi kódexszel. Ez a történelmi helyzet miatt csak 1930-ban valósult meg. A törvényt életbe léptető jogszabály az igazságszolgáltatás szabályait csak kis részben módosította, szervezetét pedig egyáltalán nem. Így a szervezete 1925-től lényegében 1946-ig változatlan maradt.

Jilly László úgy fogalmazott, hogy *„fegyelem nélkül nem építhetünk biztonsággal a hadsereg ütőképességére, kellő fegyelem nélkül az előbb-utóbb elbukik és vele együtt az ország is elvész.”*⁴⁶ Véleményem szerint ezt a fegyelmet a hadbírók, amíg emberi léptékek között lehetett fenntartották mindkét nagy háború idején, s ebben fontos szerepet játszott 1912 évi XXXIII. törvénycikk kellően modern és kellően részletes szabályozása.

⁴⁶ Jilly László i.m. 1943, 10-11.o.